

HOZIRGI DAVRDA PSIXOLOGLARGA QO'YILGAN TALABLAR

To'lanova Mahliyo Muratali qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi.

Boltaboyeva Xursanoy Asadullo qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Psixologiya inson ruhiyatining o'ziga xos xususiyatlari, ko'rinishlari va rivojlanishning umumiy qonuniyatlarini tadbiq etadi. Ruhiy hodisalar "idrok", "xotira", "tafakkur", "iroda", "hissiyot" va boshqa shu kabi nomlar bilan guruhlariga ajratilib, hammasi birgalikda psixika, kishining psixik ichki dunyosi, uning ruhiy hayoti va hokazolar deb ataladigan tushunchalarni hosil qiladi. Ushbu maqola oldingi va hozirgi zamon psixologiyasi, hozirgi davrda psixologlarga qo'yilgan muhim vazifalar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Psixologiya, psixologiya taraqqiyoti, psixolog, profilaktika, psixodiagnostika, psixologiya tarmoqlari.

Hozirgi kunda jahon psixologiyasi fani o'zini o'zi boshqarish va kamol toptirish, o'zini o'zi qo'lga olish, o'ziga o'zi buyruq berish, o'zini o'zi tarbiyalashga doir boy

materiallar to'plagan. Bu o'z navbatida inson munosabati, maqsadi, holati va kechinmalarining o'zgarishi va yangidan yaralishi haqida ilmiy-tadbiqiy ma'lumotlar beradi, kundalik turmush psixologiyasi rangbarangligini ta'minlab turadi. Psixologiya fani inson psixikasini aniqlash, shakllantirish, yangi sharoitga ko'chirish, kamol toptirish, rivojlanish dinamikasini ta'minlash, yangi sifat bosqichiga o'tishini qayd qilish imkoniyati borligi bilan o'ta amaliy, tadbiqiy fanga aylangandir. Psixologiya fani sohalari uning amaliyot uchun muhim ahamiyat kasb etishidan dalolat beradi (huquqshunoslik psixologiyasi, klinik psixologiya, mehnat psixologiyasi, savdo psixologiyasi, sotsial psixologiya, pedagogik psixologiya, maxsus psixologiya, sport psixologiyasi va hokazo). Psixologiya amaliy, tabiiy jihatdan o'z predmetiga ega bo'lib, amaliy sotsial psixolog, muhandis psixolog, oilaviy psixoterapevt, tibbiyot psixologi, maktab psixologi kabi sohalarni o'z ichiga qamrab olgandir. Psixologiya o'rganadigan hodisalarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash bir muncha qiyinroq. Bu hodisalarni tushunish ko'p jihatdan psixologiya fanini egallash zaruratiga duch kelgan odamlarning dunyoqarashiga bog'liqdir. Psixologiya inson ruhiyatining o'ziga xos xususiyatlari, ko'rinishlari va rivojlanishning umumiy qonuniyatlarini

tadbiq etadi. Ruhiy hodisalar "idrok", "xotira", "tafakkur", "iroda", "hissiyot" va boshqa shu kabi nomlar bilan guruhlariga ajratilib, hammasi birgalikda psixika, kishining psixik ichki dunyosi, uning ruhiy hayoti va hokazolar deb ataladigan tushunchalarni hosil qiladi. «Psixologiya» soʻzi grekcha «psyuxe» (jon, ruh) va «logos» (soʻz, ilm) soʻzidan olingan boʻlib, uning maʼnosi «jon, ruh ilmi» demakdir. Psixologiya - tabiiy va ijtimoiy fan sifatida voqelikning alohida sohasi boʻlgan psixika hayot sohasini oʻrganadi. Psixologiya fanining asosiy vazifasi - psixik hodisalarni oʻrganish va ilmiy asoslashdir. Axir barcha narsalar kabi psixik hodisalar ham maʼlum qonuniyatlarga boʻysunadi.

Psixologiya shu qonuniyatlarni ochishga, ularning tarkib topishi va rivojlanishini ochishga qaratilgandir. Ushbu qonuniyatlarni bilish, ularni boshqarish, tashkil etish,

taʼlim-tarbiya jarayonlarini toʻgʻri olib borishga yordam beradi. Inson ijtimoiy zotdir, shuning uchun uning psixik xislatlari ijtimoiy hayot sharoitining hal qiluvchi taʼsiri ostida tashkil topadi. Insonning psixikasi, ongi uning jamiyatlardagi hayoti va faoliyati sharoiti bilan bogʻliq holda taraqqiy etadi. Shuning uchun ham ijtimoiy fandır. Uning tabiiy fan ekanligi shundaki, tabiatdagi rang-barang narsa va hodisalar materiyaning turli shakllaridir. Materiya doim harakatda va rivojlanishda boʻlib, turli-tuman xususiyatlarga egadir. Materiya abadiy mavjuddir, u faqat bir shakldan ikkinchi shaklga aylanishi mumkin. Materiya oʻz taraqqiyotining maxsus yuqori bosqichida (tirik organizmlarning asab tizimi hamda miyaga ega boʻlgan holda) psixik sifatlar kasb etgan.

«Psixik jarayonlar», «psixik holatlar», «xususiyatlar» haqidagi fikrlar keyinchalik hayot jarayonining oʻzgarishi, rivojlanishida astasekinlik bilan yuzaga kelgan. Psixologiya tabiiy va ijtimoiy fan sifatida hayvonot dunyosida va odamlarda psixikaning paydo boʻlishi, uning xususiyatlari, rivojlanishi va rivojlanish qonuniyatlarini oʻrganadigan fandır. Demak, psixika nima? Biz tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarni sezamiz, idrok qilamiz, xotirada olib qolamiz, tasavvur va xayol qilamiz, fikr yuritamiz va hokazolar. Bularni biz bir ogʻiz soʻz bilan «psixika» deb ataymiz. Psixika miyaning xususiyati boʻlib, bu xususiyat tevarak-atrofdagi olamni aks ettirishdan iborat, yaʼni obyektiv ravishda mavjud narsalar va hodisalarni aks ettiradi. Odam tevarak-atrofdagi olamni koʻzguda aks ettirish emas, balki faol aks ettiradi, yaʼni tevarak-atrofdagi voqelikni faoliyat jarayonida, tabiat va atrofdagilarga taʼsir koʻrsatish jarayonida bilib oladi. Ana shu jarayonda odamda sezgi, idrok sodir boʻladi. Ular odamning sezgi aʼzolari orqali miyasiga taʼsir koʻrsatib, ongida aks etgan narsa va hodisalarning, xususiyatlarning aksidir. Psixika yuksak darajada tashkil topgan miyaning xossasidir. Hayvon va odamlarga xos boʻlgan asab tizimi yuksak darajada tashkil topgan materiyaadir. Psixikaning bevosita moddiy asosi odamning

bosh miyasidir. Odam psixikasi, ongi bosh miya funksiyasidir. Psixika, ong materiya taraqqiyotining faqat yuksak bosqichlarida paydo bo'ladi. Materiya taraqqiy etib borgan sari turli xossalar, qonuniyatlar — mexanik, fizik, kimyoviy, biologik va boshqa xossalar paydo bo'ladi. Organik olam taraqqiyotining eng yuksak boshqichidagina materiyaning psixika deb ataladigan jarayonlari, ya'ni, sezgi, idrok, xotira, tafakkur deb ataladigan alohida xossalari vujudga keladi. Psixika yuksak darajada tashkil topgan materiyaning obyektiv voqelikni aks ettirishdan iborat bo'lgan alohida xossasidir. Ibn Sino jahonda birinchi bor psixologiya fanida tajriba amalga oshirgan alloma hisoblanadi. U emotsional holatlar bo'yicha dastlabki tajribalarni amalga oshirgan. Uning «Tadbiri manozil» asarida ta'lim-tarbiyada uning psixologik asoslariga alohida e'tibor bergan. Bu asarda alohida bob bo'lib, bu bob bolalarni tarbiyalash, maktabda o'qitish deb nomlanadi. Ibn Sino birinchi bor tarbiyada suhbat metodini qo'llashni taklif etadi. Bolalarni o'qitishda va tarbiyalashda bir guruhda yoki jamoada tarbiyalansa, ular faoliyat turlarini amalga oshirishda bir-biriga moslashadi, bir-biriga hurmat-e'tibori kuchayadi va jamoaning ta'sirida keraksiz odatlarni yo'qotadi deb ta'kidlaydi. Bu bilan u birinchi bor ijtimoiy psixologiya asoslariga ham asos soldi. Bundan tashqari Ibn Sino tarbiya metodlari haqida ham to'xtalib o'tadi. Tarbiya metodlaridan oila tarbiyasi, oilada bola tarbiyasini amalga oshirishda regional xususiyatlarni qo'llash zarurligini ta'kidlaydi. Ibn Sino shaxs taraqqiyotida musiqaning o'rni haqida ham to'xtalib o'tadi. U allaning ahamiyati haqida shunday deydi: «Aytilgan qo'shiqning so'zlari tanaga qaratilgan bo'lsa, uning ohangi bolaga qaratilgan », - deydi. Ibn Sino Aristotel va Forobiy ta'limotiga asoslanib ruh va tana haqidagi ta'limot doirasida fikr yuritgan. Chunki u ham o'zidan oldingi allomalar kabi tana va ruh haqidagi ta'limotni jon ta'limoti doirasida ta'kidlaydi.

Zamonaviy psixolog nimalarni bilishi va nimalarni bajara olishi kerak?

Mavjud muammolarga tashxis qo'yish va ularni bartaraf eta olish;

- Tashxis uchun muhim bo'lgan test. So'rovnomalarni tuzish, o'tkazish va taxlil qilishni bilish;

- Psixologik tadqiqotlar va maslahatlar o'tkazish;

- Mijozning psixologik holatini taxlil qilish;

- Shaxsning psixologik portretini chizish;

- Treninglar tashkil etish;

- Markaziy asab tizimining anatomiyasi va tana tuzilishini bilishi;

- Umumiy kasalliklarning belgilari va ayniqsa, nevrologiya bilan bog'liq bo'lgan kasalliklarni bilishi kerak.

Chunki psixosomatik holatlar ko'p uchraydi. - Hujjatlarni yuritish. Amaliyotchi psixolog nimani davolaydi?

Bu soha mutaxassislari insonlardagi jiddiy ruhiy kasalliklar bilan bog'liq bo'lmagan, ya'ni ruhan sog'lom insonlardagi shaxsiy, oilaviy va kasbiy qiyinchiliklarni yengishda yordamlashadi. Amaliyotchi psixolog insonning umumiy psixologiyasi, yosh va ijtimoiy psixologiyani yaxshi bilishi zarur. Shu bilan birga psixoemotsional zo'riqish va stressli vaziyatlardan chiqish bo'yicha psixodiagnostika, yordam va maslahat xizmatlarini ko'rsatadi.

Psixolog kasbining kamchiliklari:

- Uzoq vaqt o'qish. Ya'ni amaliyotchi psixolog oliy ma'lumotli bo'lishi, amaliyotni o'tashi, katta tajriba orttirishi, doimiy ravishda rivojlanishi va malaka oshirishi kerak;
- Doimiy terapeyada bo'lish zarurati;
- Doimiy negati va muammolar ichida bo'lganligi uchun hissiy zo'riqishda bo'ladi;
- Yuqori mas'uliyatda bo'lishi talab etiladi.

Inson psixologiyasini tushinish, tahlil qilish, rivojlantirishga jiddiy e'tibor berish masalasi hamma zamonlarda va hamma davlatlarda ham ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyotning etakchi vazifalaridan biri bo'lib kelgan. XX asr bo'sag'asida psixologiya fani va uning ilg'or vakillari o'zlarining navbatdagi jahonshumul ilmiy

maqsadlari-insonga, ayni paytda, jamiyatga psixologik xizmat ko'rsatish tizimining

muqarrarligini nazariy-ilmiy jihatdan asoslab berishga muvaffaq bo'ldilar. Umuman, psixologik xizmat ko'rsatish muammosi ma'lum ma'noda, ilmiy psixologiyaning yetakchi yo'nalishlaridan biri sifatida ko'p bor munozaralar manbai bo'lgan. Bugungi kunda ta'lim tizimiga berilayotgan e'tibor kundan-kunga kuchaymoqda. Faqatgina ularning inshootlarigina yangilanib qolmasdan, balki ularning ichki muhitida ham tub burilishlar sodir bo'lmoqda. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktab ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Bundan tashqari, ta'lim -tarbiyadagi buzilishlarning psixologik sabablarini aniqlash, shaxsdagi xulq-atvor buzilishlarni yo'qotish hamda uni oldini olishning psixologik chora-tadbirlarini ishlab chiqish masalalarini ham maqsad qiladi. Qoidaga ko'ra, psixologik xizmat tashkil etish yosh va pedagogik psixologiya, psixodiagnostika, psixokorreksiya, psixologik maslahat sohasida umumpsixologik va maxsus psixologik bilimlar olgan mutaxassislar (psixolog) tomonidan amalga oshiriladi. Psixologik xizmatga jalb qilingan pedagoglar esa, bu mutaxassislikni olish uchun maxsus qayta tayyorgarlikdan o'tishlari lozim.

Mohiyatan, psixologik xizmat bir necha bosqichli jarayon sanalib, unda psixologik maslahat, psixodiagnostika va psixokorreksiya kabi sohalar usullaridan samarali foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shamsidinovna, A. M. (2023, April). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA BERILADIGAN TA'LIM MAZMUNI. In E Conference Zone (pp. 22- 25). 426
2. Adilova, M. (2023). THE PSYCHOLOGICAL EFFECT OF TRAPS IN THE SOCIAL NETWORK ON YOUTH MIND AND SPIRITUALITY. Open Access Repository, 4(2), 500-505.
3. Komilova, A., & Adilova, M. (2023). SHAXS EMOTSIONAL INTELLEKTINING PSIXOLOGIK VA PSIXOFIZIOLOGIK JIXATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(2).
4. Komilova, A., & Adilova, M. (2023). AGRESSIYA–OSMIRLARDA YUZAGA KELADIGAN TAJOVUZKORLIK RIVOJLANISHIGA TASIR ETUVCHI FENOMEN SIFATIDA. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(1).